

1. Sikorski W. *Polska i Francja w przeszłości i dobie współczesnej*. – Lwów, 1931. 2. *Zbiór dokumentów dotyczących sprawy polskiej, sierpień 1914 – styczeń 1915*. – Szwajcaria, 1915. 3. Kumaniecki K. *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912 – styczeń 1924*. – Warszawa–Kraków, 1924. 4. Seyda M. *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty*. – Poznań, 1927. – T.1. 5. Skorowski K. *NKN. Zarys historii Naczelnego Komitetu Narodowego*. – Kraków, 1923. 6. Grosfeld L. *Polityka państw centralnych wobec sprawy polskiej w latach pierwszej wojny światowej*. – W., 1962. 7. Molenda J. *Polska w pierwszej wojnie światowej*. – W., 1963. 8. Центрархив “Русско-польские отношения в период мировой войны”. – М.; Л., 1926. 9. Палеолог М. *Царская Россия во время мировой войны*. – М., 1923. 10. Dmowski R. *Polityka Polska i odbudowanie państwa*. – W., 1925. 11. *Kurier Litewski*. – 1914. – 7/20/. – VIII. 12. Ольшамовский Б.Г. *Значение воззвания 1 августа 1914 г. Верховного главнокомандующего к полякам и вопросы возникающие из него и последующих событий*. – М., 1915. 13. *Kurier Litewski*. – 1914. 25. IX./8. X/. 14. Studnicki W. *Ludzie, Idee i Czyny*. – W., 1937.

**В.М.Тарабан**

## **УТВЕРЖДЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА У 20-ті РОКИ ХХ ст.**

© Тарабан В.М., 2000

**Розглядається організаційно-структурне утвердження Центрального союзу українського студентства у 20-ті роки ХХ століття, його діяльність для моральної і матеріальної підтримки українських студентів – майбутньої еліти нації.**

**The article dwells upon the structure organization and development of the Central Union of Ukrainian students in the twentieth of the XX<sup>th</sup> century. It defines the Union’s activity in moral and material supporting the Ukrainian students as the future of nation.**

Проблемі утвердження і діяльності Центрального союзу українського студентства частково була приділена увага українською діаспорою, зокрема, в працях С.Наріжного, В.Мартинця, В.Орелецького, М.Антоновича та ін. [1]. Але ці дослідження ґрунтуються на спогадах, тому не позбавлені суб’єктивних підходів. З цих обставин ця тема вимагає нових підходів у її висвітленні із залученням архівних матеріалів, що намагається зробити автор у цьому дослідженні.

Після окупації Східної Галичини Польщею у 1919 р. у львівському університеті було ліквідовано 7 українських кафедр, а в наступному навчальному році студенти-українці зовсім не допускалися до навчання, крім тих, які подавали довідки про службу в армії УНР. У львівській “Політехніці” у 1921/22 р. налічувалося 2408 студентів, із них 2329 осіб були поляки і тільки 42 — українці [2]. І це при тому, що українське населення на західноукраїнських землях становило 76 %. Через утиски нової влади українське студентство фактично було позбавлене змоги вчитися у вищих навчальних закладах. У цих умовах для молоді шлях був один — організована боротьба за права навчатись рідною мовою. А все це під-

водило до необхідності створення керівного центру, який би координував дії всього українського студентства на західноукраїнських землях. Через переслідування польської влади така організація у той час не могла бути створена на рідних теренах, а тільки за кордоном, де вже перебувала певна частина українського студентства зі своїми організаціями і де умови були більш сприятливі.

18–22 квітня 1922 р. у Празі відбулася “передз’яздова конференція представників українського студентства”, на якій було уточнено місце, час і порядок денний нарад Третього українського всестудентського з’язду (перші два відбулися в Галичині в 1908–1913 рр., на них були присутні представники студентів від усіх українських земель [3]).

З’язд відбувся у Празі 20 червня — 8 липня 1922 р. при широкому представництві студентства від західноукраїнських земель, еміграції та обох українських урядів (УНР і ЗУНР). Результатом його було створення Центрального союзу українського студентства (ЦЕСУС), проголошеного 7 липня 1922 р. з осідком у Празі (ця дата подана в офіційному протоколі з’язду, виданому літографічним способом. Масюкевич М. подає дату 5 липня) [4].

Від початку своєї діяльності ЦЕСУС значну увагу приділяв налагодженню чіткої структури та зміцненню своїх організацій, розташованих на західноукраїнських землях і за кордоном. ЦЕСУС у короткий час об’єднав майже усі союзи та товариства українського студентства, які діяли до цього часу окремо, на різних територіях. Ними були теренові спілки: Професійна організація українського студентства (Львів), Союз українських студентських організацій під Польщею; Союз українських студентських організацій у Румунії; Союз Підкарпатських студентів, а також еміграційні: Союз студентів-емігрантів у Польщі і майже всі українські студентські організації за кордоном. Всіх у 1923 р. налічувалося 15 організацій [5].

Перші підсумки роботи було зроблено на II звичайному з’язді ЦЕСУу (1–10 липня 1924 р.). У ньому взяли участь 61 делегат від 18 студентських організацій та від 3346 членів. З’язд мав важливе значення у подальшій діяльності ЦЕСУСу. Саме на ньому відбулась перша відкрита і доволі гостра сутичка з комуністично налаштованою частиною українського студентства із радянської України в еміграції — з так званими “зміновіхівцями”. Суть її полягала в тому, що опозиційна група із 5 делегатів на з’язді почала нав’язувати більшості свою ідеологію та думки, а відтак створила Ділове об’єднання поступового студентства (ДОПС) [6], яке повело роботу по розколу ЦЕСУСу і підриву його авторитету, але все ж не зуміло роз’єднати українське студентство зсередини.

Протягом 1924–1925 рр. вдалося зміцнити організаційну єдність згуртованого в ЦЕСУС студентства та приєднати до нього нових членів: Союз українських студентських організацій Німеччини й Данцінгу (СУСОНД); Українську громаду студентів-емігрантів у Франції; Студентський гурток “Каменярі” в Саскатуні (Канада); Українську академічну громаду при педагогічному інституті ім. М. Драгоманова в Празі та ін. [7].

Важливим напрямом діяльності ЦЕСУС стало намагання перенести місце свого постійного перебування на рідні терени, а саме до Львова, де перебувала більшість українського студентства. Саме це організаційне питання було одним із важливих на III з’язді ЦЕСУСу в 1926 р. Проте через різні політичні ускладнення, які робила польська влада, реалізацію цього плану відклали. А після погромів українських громадських і культурних установ та організацій у Львові в 1928 р., яким польські шовіністи відзначили десятиріччя окупації міста, надії ЦЕСУСу на перенесення свого осідку на рідні землі були втрачені [9].

В організаційній діяльності ЦЕСУСу за час від 4 до 8 з’язду (1930 р.) простежується характерний принцип — демократизм. До керівництва організацією поряд з відомими

діячами — В.Орелецьким, Є.Гловінським, С.Нижанківським, В.Мартинцем прийшло молодше покоління: Д.Равич (заступник президента, 1928–1929 рр.), В.Забавський (секретар ЦЕСУС), Б.Кравців (член міжнародного відділу, 1928–1929 рр.), Є.Маланюк (деякий час працював у редакції “Студентського вісника”) та ін.

З часу заснування ЦЕСУС завжди був позапартійною організацією і спирався згідно з статутом, тільки на низові студентські організації [10]. Разом з тим, політичні, суспільно-громадські і світоглядні питання ніколи не були для нього байдужі. Навпаки, ЦЕСУС надзвичайно чуйно реагував на всі проблеми українського життя і тим здобув велику популярність і авторитет. При ньому діяв культурно-суспільний відділ, який проводив відповідну діяльність серед студентства, зокрема збирав інформацію про умови й можливість навчання українців у вищих школах різних країн та питання їх переїзду з однієї держави до іншої. Так, у 1923 р було. полагоджено питання про переїзд до Чехословацької республіки студентів з метою навчання: для студентів-українців з Польщі було надано 53 місця; Болгарії — 20; Відня — 15; західних земель України (Львів) — 22 місця .

У своїй діяльності ЦЕСУС всіляко підтримував українські таємні вищі школи у Львові і гостро реагував на окремі випадки, коли студенти переходили на навчання до польських учбових закладів або виїздили за кордон, нехтуючи боротьбою за свої власні учбові заклади в краю. Для координації спільних дій і роботи з недостатньо свідомими студентами при ЦЕСУС-і була створена Тимчасова канцелярія для справ бойкоту (Тимкосбой) [12], яка мала постійний зв'язок із краєвою студентською організацією у Львові.

ЦЕСУС у справі підтримки українських таємних вищих інститутів та університету вів переговори за кордоном із професорами-українцями про їх згоду переїхати на західно-українські землі і взяти участь у навчальному процесі. І вже 1 жовтня 1923 р. ЦЕСУС інформував студентську організацію у Львові, що таку згоду дали доктори — Я.Гординський, О.Колесса, М.Мельник, І.Мірчук, Є.Пеленський та ін. Про це вони повідомляли краєву організацію [13].

Значним досягненням ЦЕСУСу у згадуваний період була його участь у міжнародних акціях. Вже від 1921 р. він був членом С.І.Е. (Confederation Internationale des Étudiants — Міжнародної студентської конфедерації) і брав участь у всіх з'їздах та конференціях цієї міжнародної студентської організації. Правда, і в ній довелось переборювати значні труднощі. Вони полягали у відстоюванні принципів національного представництва, а не близький для представників західних країн принцип державного представництва у міжнародній студентській організації. На конференції С.І.Е. у Копенгагені (15–25 серпня 1925 р.) було офіційно підтверджено, що ЦЕСУС успішно співпрацював із міжнародною студентською організацією [14]. Отже, ЦЕСУС завдяки своїй цілеспрямованій діяльності зміцнив і підвищив свій авторитет на міжнародній арені.

Міжнародний відділ ЦЕСУСу підтримував зв'язки з редакціями іноземних студентських журналів, обмінювався з ними періодичними виданнями [15]. ЦЕСУС-м також було розповсюджено відозву іноземними мовами щодо функціонування Таємного українського університету у Львові та переслідування студентства [16]. Ним було подано протести до Ліги Націй, С.І.Е. та інших міжнародних організацій проти репресій СРСР у зв'язку із сфальсифікованою справою “Спілки визволення України” та проти пацифікації українського населення в Галичині [17] та ін.

Були й інші вагомі акції ЦЕСУСу. Зокрема, він розіслав декілька тисяч листів-відозв до українських культурних організацій і приватних осіб в усьому світі, в яких ознайомив із станом українського студентства і доводив необхідність пожертвувань на вищі таємні

школи. Одне із таких пожертвувань зробило товариство української молоді з Нью-Йорка у 1923 р. у сумі 500 доларів на будівництво Академічного дому у Львові, а також кілька десятків приватних осіб [18].

Отже, не зважаючи на певні об'єктивні труднощі, ЦЕСУС у 20-х роках пройшов успішно етап організаційно-структурного утвердження, об'єднавши навколо себе майже всі українські студентські організації і товариства як на західноукраїнських землях, так і за кордоном. Ним же у цей період була проведена значна діяльність для моральної і матеріальної підтримки українських студентів, вихованні майбутньої національно свідомої інтелігенції, якій належало продовжувати славні діла старшого покоління.

1. Наріжний С. Українська еміграція. – Прага, 1942; Мартинець В. Українське підпілля. Ч.1. Від УВО до ОУН. Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. – Вінніпег, 1949; Орелецький В. 35-річчя ЦЕСУСу // Фенікс. – Детройт-Мюнхен, 1958. – Ч.8.; Антонович М. Нарис історії Центрального союзу українського студентства (1922-1945) // Український історик. – Нью-Йорк, Мюнхен, 1974. – № 1–3. – С.41–43. 2. Центральний державний історичний архів (далі ЦДІА) України у Львові, ф.310, оп.1, спр.4, арк.1, 4. 3. Антонович М. Нарис історії Центрального союзу українського студентства (1922–1945). – С.140. 4. Масюкевич М. У третю річницю // Студентський вісн. – Прага, 1925. – Ч.8. – С.1. 5. Антонович М. Нарис історії Центрального союзу українського студентства (1922–1945). – С.144. 6. ЦДІА України у Львові, ф.399, оп.1, спр.135, арк. 4. 7. Там само, ф. 399, оп.1, спр.135, арк.6. 8. Там само, ф.399, оп.1, спр.135, арк.16. 9. Історія Львова. – Львів, 1984. – С.191. 10. ЦДІА України у Львові, ф.310, оп.1, спр.148, арк.5. 11. Там само, ф.310, оп.1, спр.148, арк.6. 12. Там само, ф.399, оп.1, спр.4, арк.1. 13. Там само, ф.310, оп.1, спр.94, арк.1–8. 14. Орелецький В. Дві міжнародні студентські конференції // Студентський вісн. – Прага, 1925. – № 9–10. – С.8. 15. ЦДІА України у Львові, ф.310, оп.1, спр.148, арк.5. 16. Там само, ф.310, оп.1, спр.88, арк.1. 17. Там само, ф.399, оп.1, спр.135, арк.1, 7. 18. Там само, ф.310, оп.1, спр.87, арк.27–28.

Л.П.Кривизюк

## ВІЙСЬКОВИЙ ВИШКІЛ У ГАЛИЦЬКІЙ АРМІЇ

© Кривизюк Л.П., 2000

**Проаналізовано діяльність структурних підрозділів Галицької Армії, офіцерських шкіл та учбових підрозділів для підготовки національно свідомих фахівців для різних родів військ в період національно-визвольних змагань.**

**The subject matter of the article is the analysis of the structural elements of the «Halyska» Army, of the officers «school and training units for the national-conscious professionals for different arms of services in the period of struggle for national liberation.**